

SZÁSZ ERZSÉBET

BIZALOM ÉS SZÁMVITEL

Szász Erzsébet a Nagyváradai Partiumi Egyetem adjunktusa. Doktori tanulmányait a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Karának Doktori Iskolájában kezdte, az értekezését megalapozó kutatómunkáját a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának Gazdálkodástani Doktori Iskolájában folytatja. Kutatásai középpontjában a számviteli alapú teljesítménymérés etikai vonatkozásai állnak. Azt vizsgálja hogy a folyó évtized elején kialakult vállalati teljesítménymérési krízisnek a közvetlen számviteli manipulációkon kívül milyen mélyebb okai és mozgatói vannak a tőkepiacon. Az itt közölt tanulmány a számvitel és a bizalom kapcsolatát elemzi, nagy jelentőséget tulajdonítva a bizalom etikai aspektusának. (Bélyácz Iván egyetemi tanár)

*„Amennyit ér az ember, annyit ér a mestersége;
viszont végül is annyit ér a mesterség, amennyit az ember.
Igyekszik hát annyi megbecsülést szerezni a mesterségnek,
amennyit csak lehet.”*

Denis Diderot

A számvitel megjelenésétől napjainkig folyamatos változásokon ment keresztül. A gazdaság fejlődése, a gazdálkodási formák sokfélesége – a magánvállalkozástól a globális vállalatokig – megkövetelte, szükségszerűvé tette a számvitel változását, fejlődését, a pénzmozgások egyszerű nyilvántartásától a konszolidált beszámolóig. Ugyanakkor a számviteli tevékenység új területekre terjedt ki, és mint üzleti tevékenység fokozottan összetetté vált.

Mai modern társadalmunkat az összetettség, hálózatosodás jellemzi, amelyben kiemelt szerepet kap a bizalom, különösen az értéktermelés magasabb szakaszaiban. A globális társadalomban egyre fontosabb szerepet kap a tőzsde mint a külső finanszírozás eszköze. A tőzsdképességhez átlátható számvitelre és rendszeres jelentésekre, pénzügyi beszámolókra van szükség. Minél összetettebb egy gazdaság, annál sérülékenyebb. Mi szavatolja a rendszer működését, biztonságát? A teljesség, a hitelesség és a megbízhatóság olyan elvek, amelyek alapként szolgálnak a tőzsdei működésben.

Hogyan tesz eleget a számvitel ezeknek az elvárásoknak? Szolgáltatásaik, „termékeik” megfelelnek-e a teljesség, a hitelesség követelményeinek, hogy megbízhatóságot bennük felhasználóik? A tőzsde működése a bizalomra vagy inkább a kiszámíthatóságra alapozódik, amit a könyvelők, auditorok egész hadával próbál biztosítani. Vállalati csődök és az ehhez kapcsolódó számviteli botrányok sorozata újabb kérdéseket vet fel a számvittel kapcsolatban, mind a direkt felhasználókban, mind a nagyközönségben. Mi történt a szakmával, vagy inkább a számviteli etikával?

HIVATÁS VAGY ÜZLET

Egy szakma (hivatás)¹ elkülönül más üzleti tevékenységektől bizonyos tulajdonságok által, mint a szakértelem, az önszabályozás és nem utolsó sorban a közérdek, vagyis az egész társadalommal szemben való felelősség elfogadása. Ezért, amikor egy szakmáról mint hivatásról beszélünk, elsősorban nem üzletre gondolunk, hisz ez a fogalom össze van kötve a „pénzcsinálás” fogalmával, olyan tevékenység, amelynek legfőbb mozgatórugója az önérdék, a profit. Bár a szakmai tevékenységek sem teljesen mentesek a pénzcsinálástól, mégsem állíthatja senki, hogy ezek (legyen az orvosi gyakorlat, vagy akár pénzügyi beszámolók hitelesítése) lényege az anyagi haszon keresése, hajszolása. Ez azt jelentené, hogy a szakmai tevékenységet pusztán üzletté alakítottuk, engedve, hogy a közérdeket felváltsa az önérdék, elnyomva a felelősség-tudatot, visszaélve a közösség, a társadalom bizalmával. Inkább arra kellene törekedni, hogy minden üzleti tevékenységet úgy teljesítsünk, mint egy szakmát, eleget téve azoknak a kritériumoknak, amelyeket ez megkövetel. (*Abraham Flexner* [idézi *Solomon* 1999: 55] szerint hét kritériumnak kell megfelelni, ahhoz, hogy az üzletről mint szakmáról beszélhessünk. Ezek közé tartozik egy bizonyos ismeretkészlet birtoklása, ennek alkalmazása a különböző társadalmi problémák megoldásában, az ismeretek bővítésére való törekvés, az ismeretek tudatos és szabályszerű átadása az újabb generációnak, a belépés kritériumának és a törvényes gyakorlatnak a meghatározása, valamint az altruista szellemiség.)

A szakértelem a szakma egyik alappillére, vagyis az a speciális ismeret, amelynek forrása a tanulás. Ehhez társul a széleskörű gyakorlat és a szakmai ítélőképesség, mert csupán a technikai jártasság, illetve a törvények, szabályok, részletes utasítások követése még senkit sem tesz szakértővé.

Robert C. Solomon [1999] ismerteti, hogy üzleti tanácsadói tevékenysége során, a Chase Manhattan banknál tartott szeminárium alkalmával, ennek résztvevői az értékekről beszélgetve, a szakértelmet a következő hét pontban fogalmazták meg:

- Légy naprakész és jól informált!
- Fogadd el és értsd meg felelősségedet!
- Vállalj felelősséget a következményekért és vidd is véghez!
- Légy hajlandó foglalkozni a munka kevésbé kifizetődő részeivel is!
- Végezz alapos önvizsgálatot és keresd a fejlődés lehetőségét!
- Tartsd meg integritásod és légy etikus!
- Legyen jó megjelenésed és igyekezz jó hatást gyakorolni!

Ők nemcsak felismerték ezeket az értékeket, hanem személyes erényként meg is élték. A társadalomnak szüksége van olyan szakértőkre, akik ismeretükkel, tudásukkal előbbre viszik azt, hozzájárulnak fejlődéséhez. A tudás hatalom. A szakértők

¹ A *profession* kifejezés a középkori latin *professio* szóból ered, amely egy bizonyos vallásos rendhez való kapcsolódáskori fogadalomtételre vonatkozik. A modern *profession* szó bár elszakad ezen eredettől, még mindig megőrizte az önérdék tagadásának és a társadalmi kötelezettségnek az elemeit. [*Grimshaw* 2001]

kis csoportja rendelkezik bizonyos ismeretekkel, amelyért cserébe a társadalom hatalmat, monopóliumot adományoz. Minden szakmának meg kell győznie a társadalmat arról, hogy ezt a tőle kapott hatalmat nem saját érdekében, a társadalom kárára, hanem annak javára, a közérdek figyelembevételével fogja használni. Ezért szükségesek a *szakmai etikai kódexek*, amelyek szabályozzák a tagok tevékenységét. Az önszabályozásnak ez a lehetősége tulajdonképpen kötelesség minden szakma számára.²

Az egész társadalom, de különösen a gazdasági élet szereplői, azon széleskörű felhasználók közé tartoznak, akik érdekeltek abban, hogy a vállalatok vagyoni helyzetéről és profittermelő képességéről kapott információk valóságúiek, hitelesek legyenek. A könyvelők által nyújtott szolgáltatások és termékek végső felhasználói általában ismeretlenek, bizonyítva azt, hogy felelőségük nem csupán a közvetlen megbízó ügyfél felé irányul, hanem a tőzsde összes szereplője felé. Ezért úgy kell eleget tegerenek feladataiknak, hogy ez biztonságot nyújtson a rendszer működésében.

A számviteli szakemberek nap mint nap törvények, szabályok, standardok, irányelvek és praktikák irányította környezetben dolgoznak.³ A számviteli tevékenységet szabályozó etikai kódexek⁴ megfogalmazznak olyan alapelveket, mint az integritás, tárgyilagosság, üzleti tisztesség, szakmai igényesség, elfogulatlanság, gondosság, üzleti titoktartás, szakmai együttműködés, törvényesség, amelyek arra hivatottak, hogy biztosítsák és növeljék a szakma jó hírnevét, és alaptalan támadások esetén védelemben részesítsék a tagokat. Ezek az etikai szabályzatok kiegészítik a könyvelők munkáját meghatározó szabályokat, a hangsúlyt a viselkedésre, a szakmai felelőségre fektetve, hogy ne csorbuljon a szakma hírneve.

A HÍRNEV

A szakma legfőbb értéke a hírneve. A vállalati/számviteli botrányok általános felháborodást keltenek, megingatva a közbizalmat és egyben a szakma jó hírnevét is. Ha mindez ingatag értéktőzsdével is párosul, akkor a kormányok általában kénytelenek lesznek különböző ellenőrző bizottságokat létrehozni, törvényeket szigorítani a csalást elkövetőkkel szemben. A bizalom azonban ettől még nem áll helyre. A bizalom helyreállítása csak a (számviteli) szakma, az üzleti közösség és a kormány etikus vezetésével lehetséges [Smith 2003]. A szakma legfelbecsülhetetlenebb értékét, a

² Az etikai kódex egy az etikai intézmények közül, a vállalati krédó, az etikai audit, az etikai bizottság, az etikai igazgató és az etikai képzési programokkal együtt, melyek a vállalati etikai programok részeit képezik. Míg bizonyos szakmák kötelesek az etikai szabályzat megalkotására, a vállalatok egy etikussabb üzletvitel érdekében élnek ezzel a lehetőséggel.

³ Magyarországon, például, egy könyvvizsgáló munkáját az esküje, a Magyar Könyvvizsgálói Kamaráról és a könyvvizsgálói tevékenységről szóló 1997. évi LV. törvény, a kamara alapszabálya, a kamara által közreadott nemzeti könyvvizsgálói módszertani elvek és szabályok (standardok), a számviteli törvény, a gazdasági társaságokról szóló törvény, illetve mindazok a törvények, amelyek a könyvvizsgálóra, a könyvvizsgálatra vonatkozóan szabályokat írnak elő, valamint a kamara etikai szabályzatában előírtak határozzák meg.

⁴ A Magyar Könyvvizsgálói Kamara etikai szabályzata, Magyar Adótanácsadók És Könyvviteli Szolgáltatók Országos Egyesülete Etikai Szabályzata, Felszámolók Országos Egyesülete Etikai Kódexe, stb.

hírnevét kell helyreállítani. A vezetőknek lépéseket kell tenniük annak érdekében, hogy a szakma megőrizze becsületbeli örökségét és integritását a jövő generációk számára.

Az etikai szabályzatban előírt viselkedési elvek közül az integritás és a szakmai felelősség biztosítja leginkább a szakma hitelességét, hírnevét. Nem új szabályokra van szükség, hanem hagyományos értékekre kell építeni, mint például az integritás iránti szigorú elkötelezettség. A bizalom helyreállítása, fenntartása és bővítése csak úgy lehetséges, ha a tagok szakmai kötelezettségeiknek az integritás fontosságának teljes tudatában tesznek eleget.

AZ INTEGRITÁS

Az integritás – más szóval teljesség, feddhetetlenség – maga nem is egyetlen erény, hanem az erények szintézise, amelyek egy koherens egész létrehozásában közreműködnek. Ezt hívjuk morális értelemben jellemnek. Bár az utóbbi években sokat sérült az értelmezése, és a mai cinizmus szellemében kissé archaikusnak, idealizáltnak és irreálisnak tűnik, ez csak egy félreértés; az erény nem csak a szentek tulajdonsága, hanem lényeges része a tisztességes életnek. Az integritás az, ami túléli a traumákat, a változásokat, nem esik szét a konfliktusok alatt. Nem védőoltás az etikai dilemmák ellen, de nélküle nem lehetséges ezeket helyesen értelmezni, felismerni és megoldani. Nem garantálja a sikert, de nélküle az nem lehetséges [Solomon 1999]. Az integritás nem olyan feddhetetlenséget jelent, amely soha nem hibázik. Ez a fajta tökéletesség csak az Istené. Beférnek a nem szándékos hibák, tévedések, de nem fér bele a csalás, a felelőtlenység, mások félrevezetése.

Sokszor úgy értelmezzük az integritást, mint becsületességet, tisztességet, megvesztegethetetlenséget, de ezek mind korlátoltabb jelentésű kifejezések, amelyek csak egy bizonyos szeletet fednek a jellemes viselkedésből. Az integritás egy alapvető jellembeli összetevő, amely szükséges a szakmai elismeréshez, az a tulajdonság, amelyből a közbizalom származik. Ahogy az etikai értékek képezik a civilizált társadalom alapját,⁵ ugyanúgy, személyes szinten, az integritást nem lehet alárendelni semmilyen más törekvésnek, váagnak (mint például vagyon, hírnév), mert amikor választásra kerül sor, féltő, hogy feláldozzák az elsődlegessé vált dolgok oltárán. A közbizalom nem rendelhető alá a személyes haszonnak vagy előnynek.

A személyes integritás egyik feltétele a szakmai közösségbeli tagság (könyvelő, könyvvizsgáló) megszerzésének. Attól viszont, hogy valaki megszerzi a tagságot, nem válik automatikusan tisztességesé. Ezt a tulajdonságot birtokolnia kellene a taggá válás előtt, vagy nagyon hamar, az első gyakorlati években meg kellene tanulnia [Colson 2004].

Feltevődik a kérdés: ha valakiből hiányzik a személyes integritás, lehet-e ezen még változtatni, az etika tanításával lehet-e pótolni? Bár a vélemények megoszlanak az

⁵ Az európai civilizáció sikerességének, látványos fejlődésének az alapja a jól definiálható etika (Max Weber ezt protestáns etikának nevezte), amelybe olyan értékek tartoznak, mint a hivatásszeretet, becsületesség, szorgalom, takarékoság.

etika taníthatósága körül,⁶ elfogadott tény az etika tanításának a fontossága⁷. A tudásnak, az ismeretnek az átadása nem történik teljesen azonos módon az erkölcsnek, az erényeknek az átadásával. Az elméleti ismereteknek birtokába lehet jutni egyéni úton is, ha adottak a körülmények: megfelelő forrásanyag, képesség, akarat, stb., vagy szervezett formában, oktatási intézmények közreműködésével. Jártasságot szerezhetünk egy-egy témában, ha van lehetőségünk az elmélet gyakorlatba való átültetését megtapasztalni, vagy van egy jó tanítómesterünk. Erkölcsöt, erényt tanítani hagyományos módon nem lehetséges. Az erények értékeket feltételeznek, amelyeket megélni kell. Ugyanakkor szükséges hozzá egy olyan környezet, ahol ez értékelve van. A különféle társadalmi helyzetek, amelyekbe naponta belekerülünk, erősítik, vagy gyengítik integritásunkat. Ha a rendszer, amelyben élünk, dolgozunk, olyan felállítással, hogy jutalmazza a tisztességtelenséget, a kapzsiságot, és bünteti a tisztességet, az elvek betartását, ez akadályozni fogja a személyes integritás kifejlődését. Az ókori görög mondás szerint ahhoz, hogy jó életviteled legyen, és jó ember legyél, ahhoz egy kiváló városban kell élned.

Felemelő dolog nagyszerű vállalatban dolgozni, nagyszerű városban élni, nagyszerű társadalom tagjának lenni, amelyben, ha lelkiismeretesen végezzük dolgunkat, nem érezzük bántva magunkat attól, hogy túl gyakran vannak jutalmazva az erénytelen emberek; attól, hogy a kemény munka és az integritás nem garantálja a biztonságot és az előrehaladást.

Az utóbbi évtizedben, az üzleti etika kiemelt szerepet kapott a gazdaságban, a vállalatok, szervezetek életében, amelyek erőfeszítéseket tettek egy etikus vállalati kultúra kialakítása érdekében. Ez az új irány, amely összekapcsolja az üzletet és az etikát – bár sokak számára ellentmondásnak tűnik – nyilván a vállalati botrányok, csalások kiváltotta általános felháborodás eredménye.

Hasonló módon, a számvitel területén is tettek lépéseket, hogy a számviteli botrányok (nevezzék azt csalásnak, szakmai hibának vagy „kozmetikázásnak”) okozta károkat – a szakma hírnevének sérülése, hitelességének megkérdőjeleződése és ezek következményeként a közbizalom elvesztése – kijavítsák. Ennek érdekében a szakmai szervezetek átfogó etikai reformot dolgoztak ki, amely kiterjed a könyvelő vállalatokra, a szakértőkre és az oktatásra [Hibschweiler–Romal 2004]. Ezekben fontos szerepet kap a számviteli etika és kultúra ismertetése és tanítása az egyetemeken, a belépési feltételek kiegészítése az etikai ismeretek ellenőrzésével, tudatosítva a tagokban a szakmai viselkedés, felelősség szükségességét. Egy szakember számára nem idegen a folytonos tanulás fogalma, de ebben helyet kell kapjanak az etikai tréningek, amelyek a szakmai felelősség felismerésére és az etikai szabályok mellőzéséből vagy megszegéséből származó következményekre kell összpontosítsanak.

6 A gazdasági etika tárgy bevezetése előtt, különböző MBA programokon végzett kutatások során, a hallgatók megkérdezése révén arra a következtetésre jutottak kutatók, hogy valójában az ember életében ez a legalkalmasabb kor az erkölcsi normák és a morális érzékenység kialakítására, és az is bizonyos, hogy az etikai tudatosság és elkötelezettség átalakuláson mehet keresztül a formális oktatás keretében is [Parks 1993].

7 Theodore Roosevelt szavaival élve: „Ha csak tudást adunk át, erkölcsöt nem, az fenyegetést jelent a társadalomnak.”

A számviteli szakértők hosszú ideig és jogosan élvezték az integritás és a kompetencia hírnevét. A piaci verseny térnyerése előtt a szakmában az egyetlen és legfontosabb szempont az elvek betartása volt. Amikor a szabad piaci verseny, ahol a cégeknek meg kell küzdeniük a túlélésért, rányomta bélyegét a számviteli szakmára is, a könyvelők sok esetben választás elé kerültek: ha nem voltak hajlandók az ügyfelek kéréseinek eleget tenni, nem mutattak hajlandóságot a „kreativitásra”, akkor elvelelve szíthették az ügyfelet. Az üzleti élet erkölcsi romlása magával ragadta a szakmát is, amely elüzettedett. Az integritás, az erények és értékek elhanyagolása, az elvtelen kompromisszumok, vagy egyenesen az elvek, szabályok megszegése egy hosszú lefelé csúszást eredményeztek, és ezen a lejtőn visszamenni csak apró lépésekben lehet, erősítve a személyes szakmai felelősséget. A szakmába vetett bizalom csak így állhat vissza.

BÍZZUNK, HOGY BÍZHASSUNK

Bármennyire igyekszünk is csökkenteni a kockázatot, növelni a biztonságot, a bizalom nem iktatható ki. A bizalom kulcsfontosságú mindenütt, ahol kockázat, bizonytalanság vagy kölcsönös függőség áll fenn. A piaci szereplők mindig is keresték a tranzakciókkal járó kockázat csökkentésének, vagyis a biztonság növelésének a módját. A személyes bizalom, mint a kockázatcsökkentés mechanizmusának negyedik alapvető tényezője [Hámori 2004] összetett jelenség, amely olyan fogalmakkal írható körül, mint a kompetencia, a kiszámíthatóság, a jóindulat, a becsületesség, a megbízhatóság, az integritás, a hitelesség, a goodwill és mások. Vagy fogalmazhatnánk úgy is, hogy a fentebb említett fogalmak jelen kell legyenek ahhoz, hogy a bizalom létrejöhön, feltételei a partnerek között kialakuló személyes bizalomnak.⁸

Bizalomra van szükségünk az élet legegyszerűbbnek tűnő helyzeteiben is. A bizalom olyan, mint a fűtőanyag, ami segít tovább lépni, feltételezve, hogy ugyanazon cél érdekében dolgozunk, tisztességesek vagyunk egymással szemben, számíthatunk egymásra. Erő, ami összetartja az embereket bizonytalan környezetben, bizonytalan időben [Harari 2002]. A bizalom alapvető érték. Bár senki sem támogatható vakon, naiv bizalommal, nem élhetünk azzal a meggyőződéssel, hogy senki sem méltó bizalomra.

A számvitel egy olyan rendszer, amelyet törvények, szabályok, elvek, szakmai szervezetek és szakemberek együttese működtet.⁹ A szakmai közösségnek érdekében áll, hogy tevékenységét teljes felelősségtudattal, a legnagyobb gondossággal

8 Angolban külön szó van a piaci rendszer működésébe vetett általános bizalomra (confidence) és a partnerek között kialakuló személyes bizalomra (trust). Magyarban az elsőt intézményesített vagy makrobizalomnak, míg a személyes bizalmat mikrobizalomnak jelölik [Hámori 2004: 837].

9 A számviteli rendszer elsősorban a személyes bizalomra (mikrobizalomra) épül, amit a szervezet tagjai kell, hogy biztosítsanak. A szakma kialakulásának első periódusában a tagok integritása, szakértelme kizárólagosan biztosította a bizalmat. Később megjelentek a bizalomerosztó intézmények (etikai kódex, számviteli elvek, standardok), de mindvégig igyekeztek önálló, önszabályzó szakmai szervezetként működni. Az utóbbi évek számviteli, pénzügyi botrányai igencsak megingatták a közbizalmat és állami beavatkozást eredményeztek.

végezze, tudása legjavát adja, ezzel biztosítva a szakma hitelességét, hírnevét, és amire olyan nagy szüksége van, a közbizalmat.

A tőzsdei szereplők meg kell bízzanak a könyvvizsgálókban, amikor az általuk hitelesített pénzügyi beszámolók alapján döntéseket hoznak. Ha egyes szereplők, akik élvezik a közösség bizalmát, árulóként viselkednek, úgy tesznek, mintha a közösséghez tartoznának, de visszaélnék a többiek bizalmával, az gazemberség. Így mindenki gyanúba keveredik, egy egész közösség, adott esetben pedig egy szakma hitelességét veszélyeztetheti. Bármilyen „nagyszerű közösségben” lehetnek árulók (Júdás is egy volt a tizenkettő közül), de ez még nem jelenti azt, hogy az egész közösség az. Ezek önvizsgálatra és cselekvésre kell készítsék a közösséget, mint egészet, és a tagokat egyenként is, hogy erősítsék személyes integritásukat, amely védelmet nyújt és megerősít a személyes felelősségvállalásban.

Visszatérve a mottónkra, amely szerint amennyit ér az ember, annyi ér a mestersége (...), igyekezzünk hát annyi megbecsülést szerezni a mesterségnek, amennyit csak lehet.

IRODALOM

- Bowie, N. E. [1991]: „Business Ethics as a Discipline: The Search for Legitimacy”, in R. Edward Freeman, szerk., *Business Ethics: The State of the Art*. Oxford University Press, 17–41. o.
- Carson, A. S. [1995]: „The Nature of a Moral Business Person”. *Review of Business* 17(2): 16–23.
- Colson, R. H. [2002]: „Reviving the Profession”. *The CPA Journal*, 72(8)
- Colson, R. H. [2003]: „Standards of Behavior. Rules Are Not Enough”. *The CPA Journal*, 73(11)
- Colson, R. H. [2004]: „CPA Responsibilities”. *The CPA Journal*, 74(1)
- Colson, R. H. [2004]: „On Integrity”. *The CPA Journal*, 74(5)
- Hámori B. [2004]: „Bizalom, jóhírnév és identitás az elektronikus piacokon”. *Közgazdasági Szemle*, 51: 832–848
- Harari, O. [2002]: „The Trust Factor”. *Public Management*, 84(8): 6–11.
- Hibschweiler, A. M.–Romal, J. B. [2004]: „Improving Professional Ethics: Steps for Implementing Change”. *The CPA Journal*, 74(6): 58–62.
- Parks, S. D. [1993]: „Túl késő? A szakmai etika kialakítása és a fiatalok”. in: Piper, T. R.–Gentile, M. C.–Parks, S. D.: *Tanítható-e az etika*; BKE Gazdaságtudományi Központ, Budapest, 39–102. o.
- Radácsi L. [1997]: „Az etika vállalati intézményesítésének eszközei”. in: Boda Zs.–Radácsi L.: *Vállalati etika*; Vezetőképző intézet, Budapest, 170–184. o.
- Riahi-Belkaoui, A. [1992]: *Morality in accounting*. Quorum Books, Westport, Connecticut
- Smith, L. M. [2003]: „A Fresh Look at Accounting Ethics”. *Accounting Horizons*, 17(1): 47–49.
- Solomon, R. C. [1999]: *A Better Way to Think about Business: How Personal Integrity Leads to Corporate Success*. Oxford University Press, New York.